

MŰVELT ÚR A SZÍNHÁZBAN

Sok szó esik a *színházi kultúráról* és ezen általában olyasvalamit értünk, ami inkább a színházakra és teljesítményeikre vonatkozik. Jó színészek, jó darabok, jó előadások, esetleg a rendezők újszerű törekvései, a színpadi képek képzőművészeti haladottsága, a színházak technikai felkészültsége, a színházi emberek műveltsége és jelentékenysége és ez mind együtt adja ki a színházi kultúra kissé bizonytalan fogalmát.

Maga a kultúra sem olyan szó, aminek tartalma világosan meg lenne határozva. Nagyjából részét a civilizációval egyértelműnek vesszük, így beszélünk például az előkelő szállodák kultúrájáról, holott azok a kényelmek, kellemességek, fejlettségek, azok a magas igényeket kielégítő formák a civilizáció eredményei.

A kultúra az emberi együttélést szabályozó törvények és elvek tudatossága, megismerés, mely az egyén és a közösség, az ember és a világ erkölcsi összefüggéseit tartalmazza, a léleknek és az értelemnek egy fejlettségi állapota, amelyből aztán a civilizáció keletkezik, a törvények gyakorlati alkal-

mazása és a megismerések felhasználása, hogy az élet szebb, könnyebb és boldogabb lehessen. A kultúra eszméket és eszményeket von el a tapasztalásokból és ilyen jelképekben valósítja meg az ember és a világ rejtélyes vonatkozásait, tehát annál fejlettebb, mentől gazdagabb ilyen jelképekben, tiszta fogalmakban és mentől finomabb részleteket tud ezekben megkülönböztetni és jelképekben valósítani. Az ember és a világ összefüggései közt egyik legbensőségesebb, legmélyebb érzésekkel átélhető az, amit egy szintén zavaros értelmű szóval *szépségnek*, nevezünk. A művészi kultúrák főként ezt a vonatkozást fejezik ki jelképeikben, s a *színházi kultúra* ezek szerint a léleknek azt a műveltségi állapotát jelenti, amelytől függ, hogy mennyi finom részletet és differenciált árnyalatot képes a művészet színház-szerű eszményeiben megismerni és átélni.

A színházi kultúra egyenesen arányos az élmény gazdagságával, tehát nemcsak az alkotásban nyilatkozik, hanem még inkább a közönség fogékonyságában. Bizvást mondhatjuk, hogy a színház olyan, mint a közönsége, minden közönség megkapja azt a színházat, amelyet megérdemel, s ahol művelt úriemberek sokan vannak, ott a színház, kultúrája, vagyis eszmei és eszményi gazdagsága is magasan fejlődött. Az egészen speciális orosz viszonyokat ne nézzük most. Ott, ahol mély és lelkes színházi kultúra van, előbb a művelt úri embert kellene kinyomoznunk az uniformisba öltöztetett tömegeből.

Európa nekünk hozzáférhető területein a *franciák színházi kultúrája* a legbensőségesebb, bár megszoktuk, hogy a németekét tartjuk annak. Valóban, a legtöbb kísérlet, tantétel és forradalmi nekibuzdulás onnanfelől hangzik, de a közönség

vágyai és igényei a színházzal szemben a francia kultúrában előkelőbbek. Ha közelebbről megnézzük a művelt francia közönség viszonyát a színházhoz, egymásután ismerjük fel egy elmélyült és hagyományos színházi kultúra jeleit és rájövünk egyúttal, hogy a művelt úriember állásfoglalása a színházzal szemben annak alkotó kultúráját is meghatározza. A művelt úriember színháza a jó színház.

Nemrégiben sokat írtak az újságok arról, hogy a francia színház nagy tragikája, Cécile *Sorel* valami mulatóhelyen egy revü primadonnaszerepét játssza. A nagy *Sorel* civilben hetvenéves asszonyság, aki mindenütt a világon rosszul járna, ha ifjú és meztelen görlok sexappealjével merne versenyezni. A *Sorel* öregsége a francia kabaré irodalom figyelmét sem kerülte el, bizony dalolnak ott is mérges kis verseket az elnyűhetetlen tragikáról és ő maga se tagadott le éveiből egyet sem. Egészen magától értetődő a francia szellemnek, hogy egy hetvenéves asszony öreg, és a hús latin tárgyilagosság simán tudomásul veszi azt a furcsaságot, ami abban van, hogy egy öreg asszony ifjúi szenvedélyekkel kendőzi magát a színpadon. De éppen ilyen hús tárgyilagossággal veszi tudomásul azt is, hogy meggyőző, érvényes és érdekes, amit az öreg asszony produkál, sőt éppen, mert hosszú éveken át finomodott, ki-művelt művészet segíti, ilyen tökéletességgel korábban, fiatalabb éveiben nem is lett volna képes az ifjúságot ábrázolni.

A művelt francia közönség ezt a nagy kultúrát teljesen elvonatkoztatja a személytől, műértően élvezi azt a végtelen sok finom árnyalatot, a kifejezésnek azt a kifogyhatatlan formakincsét, amit *Sorel* egy alakításából ki tud elemezni. A színpadon nem az ismerős hölgyet keresi, akit aztán a pletyka

és a nyárspolgár-fantáziában annyira kívánatos lazább erkölcsiség tesz érdekessé, hanem figyeli és észreveszi azt, amit a művész produkál, a szeme előtt formálódó műalkotás izgalmas intimitásait, magát a művészetet, mely itt egy magas kultúra jelképeiben valósul.

Ezért érdekes Sorel a francia publikum előtt akkor is, ha revűben lép fel. Nem az fontos, amit csinál, hanem az, hogy a kifejezés milyen új értékei jelentkeznek ebben az eddig szokatlan feladatban. Így érthető, hogy a szintén matróna korú *Misüinguett* művészetét is el tudja vonatkoztatni azoktól az asszociációktól, amelyek a primadonna életkorához társulnak, másszóval egy revűsztár produkciójában is felismeri a művészetet, mely a személytől és a műfajoktól független, önmagában való és örök.

Nagyon mélyre gyökerezett és nemzedékeken át öröklődött műveltség kell ahhoz, hogy a színházi közönség ne a színész ingerlő privátszemélyiségét, ne az intimpista leskelődéseinek felgyúlt erotikus fansáziákat, ne a hálószobák hőseinek testi jelen valótágát értékelje és érzékelje a színpadon, hanem a kifejezésnek azt a teljességét, ami maga a stílus és a kultúra. Erőtéljes felkészültség kell az ilyen műélvezethez, a művészmunka technikájának és esztétikai törvényszerűségeinek alapos ismerete és olyan fogékonyság, mely át tudja élni a művészlélek működését, mintegy vele tud menni az alkotás útján és bennfentesként szemléli a létesülés bizalmastitkait. A művelt közönség, amelynek arisztokráciája a művelt úriember, nem az öltözőkben bennfentes és nem a művész polgári személyiségéhez törtet bizalmas közelségbe, hanem habitúje ő az alkotás műhelyének és nem a társalgó ajtajához,

hanem a csarnokhoz van kulcsa, mely téren és időn kívül, csak beavatottnak hozzáférhetően, a Monsalvat titokzatosságában őrzi az áldozat csodáitól ragyogó Grál-serleget.

A művelt úriembernek ebből a magasabbrendű beavatottságából, érdeklődésének ebből a szellemiségéből, differenciált igényességéből csupa jó háramlik a színházra.

A színész elérheti a kultúra magaslatait, teljessé fejlesztheti önmagát és valódi szuverén mesterévé lehet a mesterségének s a múltó idő nem az évek számával terheli, hanem a tapasztalatok és a tudás lendületével röpti, mihelyt nem privát testi-ségének exhibícióját, hanem kifejező készségeinek gazdagságát követelik tőle. Van ideje tanulni és kifejlődni a színésznek, ha akkor is a színpadon maradhat, mikor kultúrája pompásan kiérik s a testi varázs fogyatékát nem kell szenvednie, ha azt művészettel kompenzálhatja. A színész megtanulhatja mesterségét, mert nem mustrálják ki az öregek közé, amíg művészete él és teremt és remek hangszerévé válhatik a költőnek, akit a színpadra csak a kifejezés dús árnyalataiban és nem a sexappeal izgalmaiban lehet felidézni.

Költő, színész, rendező, sőt az igazgató is másként dolgozik, többet mer és boldog esélyeket lát a kísérletezés töredelmeiben, ha a művelt úriemberre számíthat, aki bizonyára felismeri és megérti a finom különbségeket, a színpadi kifejezés eddig ismeretlen, esetleg csak rejtett részletekben mutatkozó új modulációit, egyszóval észre is veszi azt, amit a művész szemérmesen feltár előtte. Nem kénytelen egyre más brutális szenzációkat kiagyalni, mert a művelt úriembernek élmény egy színészi alakítás egyéni különbözősége és egész

estét betöltő kielégüléseket talál a színpadon megnyilatkozó kultúra egészen halk, csak beavatottaknak kibontakozó szépségeiben.

A művelt úriember megnézi ugyanazt a művet többször is, ha jó színészek különböző alakításait, vagy jó rendezők különböző elgondolásait vetheti össze más és más előadásokban és ezzel lehetőségeket ad arra, hogy a költő műve a színpadon maradjon s az igazgató ne legyen kénytelen minden áron, a darabgyártó nagyüzemnek selejtes árujára szorulva és szédült sztárok rabszolgájaként az újdonságot hajszolni. A francia nemzeti színház habituel művelt úriemberek, akikben megvalósulhat a jó színház titka, az az eredendő ősi elv, hogy a *színházi közönség nem nézője, hanem részese az előadásnak*, amely nem céda mutatvány, hanem eszmék és eszmények kultusza, ünnepi kinyilatkoztatása a kultúrának.

A művelt úriember ilyen adott és szerzett lelkeségéből következik állásfoglalása a színházzal szemben és viselkedése a színházban. A művelt úriember sohasem fölényes és nem tud mindent jobban azon az alapon, hogy ő fizetett és neki a pénzéért olyan legyen a színház, amilyennek ő akarja. A művelt úriember sohasem érzi azt, hogy ő a pénzével fölénybe került és megvette magának a színházat korlátlan használatra és a színészt mulattató rabszolgának és nem fogja a pénzével felülkerekedett nyárspolgár gögjét pöffeszteni már az előcsarnokban és nem intéz el kávéházban fogant viccekkel költők és művészek szívéből szakadt áldozatokat. A művelt úriember nem a bírálatban, hanem a megértésben benfentes, nem a hibát keresi, hanem a tehetséget, amit meglelni nehezebb és méltóbb teljesítmény, a művelt úri-

ember nem nézi le a színházat, mint amely pénzéért neki prostituálja magát, hanem hálás azért, hogy költők és művészek önkínzó odaadásban, a tudás, a tehetség, a nehéz, az őrlő munka vállalásával olyat próbálnak alkotni, aminek ő egy magasabb szellemiség bizalmas körében örülhet. A művelt úriember tiszteli a színházat, tiszteli azt a roppant munkát, azt a kínokkal szerzett technikát, azt az erudíciót és azt a véren vett kultúrát, aminek eredményében őt a színház barátilag részelteti és a művelt úriember nem ujjong a kudarcon, a balsikert szolidárisán átéli, informáltságában felismeri a mentő okokat, ítélete mérlegeli a szándékot, a lelket, a lehetőségeket s a kisvárosi színház basszisztáját nem méri Saljapinhoz és a helyi szerzőt Shakespeare-hez, mert a művelt úriember rokonul tartozik a művészethez, a művelt úriember sohasem rosszsziszemű és sohasem sznob.

És a művelt úriember, mert tiszteli a munkások munkáját, a színházban eszerint viselkedik. Nem hangos, nem mutatkozik, nem ítélkezik apodiktikus grimasszokkal és fellebbezhetetlen gesztusokkal, nem fordít hátat a színpadnak, nem kínozza magát, hogy bádogarcot mutasson, mikor a többiek nevetnek és nem kacag bele a többiek meghatottságába, nem csörtet ki a felvonás közepén, hogy lesújtó magasabbrendűségét demonstrálja és nem szórakozik tüntető csámcsogással táplálkozván zörgő papirosból. A művelt úriember ünnepi elfogódottsággal megy a színházba, ünnephez öltözik és ha úgy érzi, hogy hiába állította be magát egy emberibb élményre, nem a maga krajcárjait hánytorgatja fel dühödten, hanem szánja a tehetetlen és boldogtalan színházat és együtt gyászol a művészettel, amelynek szerény és finom rokona. Nem egészen bizo-

nyos tehát, hogy a színházi kultúra mélységéből ered az az igényesség, mely egy híres énekest könyörtelenül elbuktat, ha az csak művészetét adja töretlenül, de hangjában valami kis fáradtságot árul el és az sem, amely a művész szemezugában a redőket kifogásolja, mikor az egy nemes élet minden kincsét ajánlja fel a jóság és az emberi közösség extázisában.

Nem okvetlenül kultúra az, ami nem tud olyan találni, ami hozzá méltó lenne s a fölényesség nem azonos a lélek differenciáltságával. Nem minden tehetség, mondotta Mikszáth Kálmán, amit az ember magában mozogni érez, lehet az esetleg giliszta is. Valóban lehet az csak giliszta, amit az ember magában kultúrának gondol, de a művelt úriemberrel ilyen baleset sohasem történik, ő ügyel külső és belső tisztaságára, ő nem tűr magában gilisztákat s benne ha valami megmozdul, az rendesen az emberi szolidaritás, az elvont szépségekkel tartott közösség, a művelt lélek megmozdulása szokott lenni. A művelt úriember a színházban is: az ember.

